

Cu veșmânt până-n pământ,
La poala veșmântului,
Scrisă-i raza soarelui.
Scrisă-i raza și-i lumină
Și Măria me de vină.
Doamne, nu mă țâne mult,
Că ce văd îmbătrânesc,
Văd casa bogatului,
În mijlocul iadului,
În văpaia focului.

A. 47

N-ați văzut căluțu meu

N-ați văzut căluțu meu
Sanaler, sanaler, sanaler,
Pă n-ai huler, colinda-i buf
Păi, noi, poate l-am hi văzut
Bine nu l-am cunoscut
Calu mneu îi cunoscut
Că din coadă tăt înnoadă
La grumaz îi cu cârnați
Pă stinare-i cu vărzare
Și-n copite-s patru ptite
Și la nas îi cu călbaz
Și-n urechi îi cu curechi.

De la Iuănaș Pop,
Butcasa, 1973

Prof. ANAMARIA CRISTINA ROMAN

Moartea ritualică în Miorița

Foto F. Săteanu, Stână

Puternică, rezistentă și atât de reprezentativă, nu numai datorită nenumăratelor variante (de tip colind sau baladă), **Miorița** a devenit în timp ceea ce, probabil inconștient, urmărea creatorul său anonim: un sistem încheșat (din mai multe puncte la vedere) de ritualuri, simboluri și exprimări artistice, care să reliefeze o mentalitate specifică, azi înlocuită de una corespunzătoare vremurilor pe care la trăim. Azi, **Miorița** este un colind cunoscut de bătrâni și femei, dar care nu mai este practicat, datorită lungimii textelor; ” colindul mioritic (...) atestă tocmai momentul de slăbire a vechilor concepții cu privire la cântecele de urare din cadrul sărbătorilor de iarnă.“ Variantele **Mioriței**-colind cunosc o ” specializare (...) care ține de situația socială, economică și familială a persoanei căreia i se colindă (colind de fată mare, de flăcău, de văduvă, de vânător, de pescar, de preot, etc.)“ Monica Brătulescu evidențiază funcția ezoterică pe care o comportă colindul. Acesta are o funcție inițiativă, deoarece este un ritual liminar, prin care copiii (”puberii“) sau tinerii (cetele de fete nemăritate sau de flăcăi) învață și acumulează experiență în vederea devenirii lor ca adulți: ”abia la capătul unui stagiu menit a educa răbdarea și curajul și a transmite tinerei generații experiența și legatul cultural al colectivității, puberii obțineau statutul de adult și dreptul la căsătorie“. Autoarea intuiește substratul ritual al **Mioriței**, care nu se poate să fi fost derivat dintr-un cântec funebru care refuză sau neagă ceremonialul funerar, după cum afirmă alții.

Dumnezeu face casa, dracul aduce oaspeți.

În capitolul dedicat **Mioriței**, Eliade sintetizează diferite păreri ale literaților și cercetătorilor vremii despre poem. Aici pot fi întâlnite, de la teorii referitoare la istoricitatea **Mioriței**, la preponderența anumitor elemente ”păgâne“, etc. Dintre toate acestea, ne-a atras părerea lui Ion Diaconu, pe care Eliade îl citează: ”**Miorița** este un rest de poezie păgână cu elemente naturiste reale, înfățișând împreunarea sufletului ciobănesc cu imensitatea cosmică (...) un strat poetic anterior adaptării sufletului daco-roman la valorile creștine, căci în **Miorița** poetul-păstor caută ”eliberarea existenței românești nu în religie, ci în natură“.

Este trecută în revistă și opinia lui Constantin Brăiloiu despre **Miorița** în exegeza sa **Sur une ballade romaine: La Mioritza**. Considerat a fi expert în ”de-ale mortului“, acesta încearcă să demonstreze că este vorba doar despre ”rituri și simboluri țărănești“, adică pur și simplu respectarea ceremonialului funerar al nunții mortului, pentru a evita ca defunctul să se întoarcă printre cei vii, sub formă de strigoi. Astfel, Brăiloiu lansează (și va găsi un număr de adepți ai teoriei sale), o ”orientare antimistică și antimetafizică“ în cercetarea textelor mioritice, pornind de la o interpretare ”pesimistă“. Dintru început, au existat cercetători, chiar și străini, care vor fi generalizat atitudinea de resemnare în fața morții ca pe o trăsătură specifică a poporului român.

De aici pornește confuzia, chiar de la termenul de resemnare, utilizând surse doar din segmentul arhaic al vieții poporului nostru, referindu-ne aici la concepții și credințe tracice, daco-romane, etc., sau din credințele recent asimilate în sistemul mentalității tradiționale românești. ”Nu se poate vorbi aici despre fatalism și resemnare, în sensul propriu al acestor termeni. Dacă ciobanul ar încruși brațele și ar accepta moartea violentă în floarea vârstei ca pe o inexorabilitate, decurgând ca ceva natural din orânduirea lumii și din organizarea societății, numai atunci s-ar putea vorbi despre o atitudine fatalistă și resemnată a ciobanului. Dar că el știe că va trebui să moară cândva, după rânduiala întregii vieți, nu este fatalism, ci o senină și înțeleaptă înțelegere a lumii“.

Se ridică problema înțelegerii semnificațiilor expuse în **Miorița**, din punctul de vedere al celor două mentalități: arhaică și tradițională,. Fiecare analizează și asimilează în mod diferit **Miorița**, atașează un alt-fel de sentiment, perceperea textului se face în funcție de faza prin care gândirea românească trece. De pildă, necesitatea sacrificiului nu dispare, ci doar își modifică manifestarea. Așa se întâmplă și în cazul acesta.

Eliade formulează ”cvasiconcluzii“ despre poem și anume faptul că răspândirea geografică deosebită, precum și numărul impresionant de variante (Adrian Fochi, în voluminoasa sa lucrare, identifică un număr de 702 variante), nu pot decât să demonstreze caracterul viabil, capacitatea de a se reactualiza și, decurgând din toate acestea, unicitatea și popularitatea **Mioriței**. Același Eliade identifică deja în acceptarea morții o formă a sacrificiului, ca ultim grad al integrării în cosmicitate. Spațiul și timpul redat fac parte din conceptul de ”cosmos liturgic“, transformarea urmărită este, prin variantele ce expun cadrul nupțial, transfigurarea cosmică implicând indisolubilitatea moarte-procreație, iar textele care prezintă asocierea dramei ciobanului cu cea animalelor sale (oile, câinii) preconizează cosubstanțialitatea om-animal în virtutea unei

Ascultă cu urechile, vezi cu ochii, taci cu gura.

A. 48

Albu-i dalbu-i de uăi dalbe

Albu-i dalbu-i de uăi dalbe
Viță verde-a iaderei
Da la oi cine-i păstoriu
Șede-on lari de păcurari
C-on fluier înverigat
Fluier zâce, turma strânge
Fluier tace, turma-ntoarce
Tăt o-ntoarce pă răzoare
Ca să pască mintă-n floare
Tăt o-ntoarce la vâlcele
Ca să pască viorele
Zisă-i oaia ptistrioaia
Iernează-ne-nt-astă iarnă
Că frumos te-om dărui
La Crăciun c-un cojoc bun
La Ispas c-on bruj de caș
La Păștiță cu jântiță
Mnetali gazdă!

De la Ioan Moiş, Butcasa, 1973

A. 49

Coborât-o coborât,

Coborât-o coborât
Florile dalbe de măr
Ciobănaș la uăi din munte

Pân omăt până-n jănunte
 O aflat o dumbrăviță
 Și-o focut on fluieras
 Și o prins a fluiera
 Și cu gura-a blăstăma
 Lasă-le-n amaru oi
 C-am șezut multu la uăi
 Zisă-i oaia ptistuoasă
 C-am umblat de mult la stână
 Și-amu sînt în foc bătrână.

A. 50

Mulțumitură:

Noi gazdă ț-am colindat
 Și-n casă nu ne-ai chemat
 Da ne cheamă până-n casă
 Și ne bagă după masă
 Și ne dă un pahar de vin
 C-apoi bine-ți mulțămim.

*De la Ioan Moiş, Buteasa,
 1973*

armonii microcosmos-macrocosm, adică destinația finală urmărită conștient într-o mentalitate arhaică. Mitologia pastorală aduce în vedere componente ca aerul, muntele și bradul, fundamentale într-un spațiu considerat eminent sacru; cerul este sediul atât al puterilor benefice, cât și al celor malefice, perceput ca fiind mult mai aproape de pământ și de oameni decât în concepția comunităților de la câmpie, de exemplu. Muntele este un spațiu de refugiu, binecuvântat, sălășluit de entități binevoitoare față de băștinași, în opoziție cu popoarele migratoare, cu cotropitorii, care îl văd ostil și blestemat. "Incinta montană" este o sursă nutrițională atât din punct de vedere material, cât și spiritual. Muntele e un "spațiu închis, mărginit în cele patru părți prin limite de suprafață inegală: vârful și valea, coastele laterale cu care se leagă de munții vecini". El dă naștere miturilor pastorale, anterioare celor zămislite de agricultori, în care, similar mai multor credințe umane, bradul devine chip străvechi al lui Dumnezeu; raportat la munte, este un arc orizont, respectiv un axis mundi, însăși scara la cer a omului. Nu spune multe acest crez? Nu este integrarea în cosmos, după moarte, un fapt conștientizat? Spațiul și "atașamentul (ciobanului) față de spațiul propriu înseamnă pentru el garanția vitalității categoriei din care face parte. Este un sentiment foarte puternic al celor ce știu că au trăit totdeauna pe locul pe care se află și nimic nu-i poate disloca de acolo". Tocmai acea aparență la o dimensiune proprie, de care nu te poți desprinde fără pregătire în prealabil, dă dovada unui sentiment profund, al necesității păstrării echilibrului, un echilibru care, în cazul Mioriței, își cere prețul, anume o viață, însă nu în sens literal, ci o renunțare la ceea ce a fost pentru a dobândi mai mult în ceea ce va fi. Deși acest lucru a fost săvârșit pe întreg globul pământesc, sacrificiul nu este aici o imitare a ceea ce a existat în trecutul religios al românului, mimetismul este cvasiexistent, deoarece ideea originală este de sorginte autohtonă, fără a-i putea hotărî influențele externe (popoare migratoare sau vecine).

Tot din punct de vedere al spațiului, referindu-se strict la poem, Petru Ursache face o inedită paralelă între Miorița și opera shakespeariană: "mediul agro-păstoresc reprezintă doar cadrul fizic al unei problematice complexe, după cum Shakespeare a avut nevoie, pentru Hamlet, de ceața daneză". Rezultă că spațiul creator de mituri (muntele și ceea ce implică acest concept) poate fi doar un pretext, ideal, pentru a declanșa o dramă mai mult sau mai puțin generalizată la întregul popor român.

Cert este că, deși Miorița prezintă atât un decor participant, cât și un fapt excepțional (privit din perspectiva unui prezent în care excepționalul e privit cu scepticism), particular, atașamentul față de poem demonstrează că acesta nu e privit ca un element izolat, că, în alte circumstanțe și în același mod, românul a renunțat la ceva, a îndepărtat de la sine un lucru drag, cu scopul de a primi ceva în schimb. Renunțarea aduce cu sine nu o pierdere, ci un câștig. Ciobanul este dispus să renunțe fizic, dar nu și spiritual, dovadă testamentul prin care cere tocmai contrariul, de a rămâne, la ceea ce îl înconjoară: spații, lucruri și animale dragi, pentru care conștiința unei înapoieri a sacrificiului, prin evoluție, prin cunoaștere. De aceea intervine necesitatea inițierii.

RITURI ȘI OBICEIURI PASTORALE EZOTERICE

Prima treaptă a inițierii trebuie să fie o trecere de la un stadiu uman individual la unul social. Astfel ciobanul, mai întâi de toate, trebuie să fie acceptat în breaslă, în unitatea pastorală. Se face o diferențiere de statut în stână, în funcție de gradul de rudenie care-i leagă pe păcurari. Romulus Vulcănescu opinează că însăși ierarhia (considerată strictă și de neclintit de către un autor, depășită și neimportantă de către Vasile Latiș) în grupurile sau "microunitățile consagvine" și nerespectarea acestei ordini, impuse de legi nescrise, indistructibile, ar putea fi un motiv al omorului mioritic. Depărtarea de aceste legături de sânge (statutul de streinic) face ca asupra celui vizat "legea sângelui" să nu poată acționa în totalitate, ajungând la imposibilitatea constrângerii pentru a-și îndeplini corect și în întregime atribuțiile. Trebuie stabilită o anumită ordine, atât socială, cât și din punct de vedere al dimensiunilor în care trăiește: spațiu și timp. Precizăm că, la fel ca în toate cazurile, riturile îndeplinite aici, deci și cele inițiatice, comportă spații și timpuri consacrate. Pe lângă legăturile de sânge ("frate" însemnând un grad apropiat de rudenie), mai existau și "frați de cruce" sau "veri de drum", reprezentând legături familiale aproape similare, arogând aproape aceleași drepturi ca în cazul uniunilor consangvine, adică o "fratrocrație redusă". Termenul de "frate" denumescă un statut în cadrul unei societăți umane de tip gentilic, față de care ciobanul din Miorița este un "streinic". Arnold Van Gennep descrie termenul de străin: "(străinii) sunt fără apărare, întrucât nu fac parte din acea societate specială sau generală; sunt puternici deoarece aparțin lumii sacre, societatea constituind pentru ei lumea profanului" sau: străinul "reprezintă o ființă sacră, înzestrată cu potențialitate magico-religioasă, benefică sau malefică în mod supranatural". Reluăm ideea lui Mircea Eliade, aceea în care afirmă că cel care deschide calea spre inițiere trebuie să fie un străin. După stabilirea unui anumit calendar, diferit de cel utilizat de noi în prezent, dar prezentând aceeași ciclicitate liniară, membrii unei stâne depun eforturile necesare muncii lor, efectuate zilnic, începând de la spălatul pe față, de la mare la mic, în apă curată, "nespurcată, având

Foto F. Săteanu, Stâna

A. 51

M-o mânat mama la capre

M-o mânat mama la capre
Florile dalbe de măr
 C-o cojiță de mălai,
 Mă scăpai și o mâncai.
 Pusei bota căpătâi,
 Mă scăpai și adurnii.
 Și io pă când m-am sculat,
 Caprile nu le-am aflat,
 Mă luai pă drum în jos,
 Mă-ntâlnii c-un lup flocos.
 Zua bună, lup flocos,
 N-ai văzut caprile mele?
 Plinu mni-i curu de ele.
 Pă răzoru cel mai mare,
 Tăt o coastă și-o stinare.
 Pă răzoru cel mai mic,
 Tăt o coastă ș-un buric.
Mnetali gazdă!

*De la Ioan Moiş,
 Butcasa, 1973*

A. 52

Colo-n jos în prundurele

Colo-n jos în prundurele

Florile dalbe

Sîntuț două turturele

Îs două surori a mele

Una râde, una plânje

Ce ce râde masă-ntinde

Taci, tu, soră, nu tăt plânje

Că zis-o tata și mama

Că pă noi soră ne-a da

Pă una la răsărit

C-acolo-i locu sfințat

Pă una la scăpătat

Acolo-i locu curat

Și-atunci soră, ne-om vedele

Când a face plopu pere

Și răchita vișinele

Ș-om mânca soră, din iele.

De la Ludovica Pop, Codru,

54 de ani, 1943

chiar aspect ritualic (vezi repetarea Creației prin activități cotidiene, devenite gesturi ritualice); ele sunt, împreună cu stâna și spațiul pe care-l definește, ”nedevenitoare, un status quo întru care timpul însuși își relevă natura curgătoare, id est devenitoare“ . “ Timpul pastoral nu are anterioritate pentru că nu are trecut (...) Timpul pastoral nu este ternar ci binar; el are două dimensiuni și acestea sunt infinit egale“.

Ziua în care începe perioada de stabilire la munte, pe timpul verii, poartă numele de Ziua stâniei. Legile nescrise intră în vigoare odată cu ele, sunt activate cercurile concentrice ale spațiului stâniei: cercul de proximitate devine inviolabil; axis mundi, omphalos terrae sunt instituite, devin din concepte, imagini. În concepția comunității de tip pastoral, ”timpul poate fi trăit dar și murit“, un paradox analog celui în care, în același sistem, nu operează antinomia bine/rău. Timpul respectiv și opoziția inexistentă sunt reflectate vizibil în Miorița: ”Conceperea adevărului nu (se face) deodată (...) ci prin devenire și cu vremea ”. Astfel se face racordarea la ritmul universal. Este ceea ce Latiș numește :“ vocația timpului“, care permite o comunicare directă (”atec“) între om și lumea sa; din pretext (dar niciodată simplu decor), spațiul pastoral devine în Miorița ” un loc structural al destinului“.

Din afară, timpul pastoral este privit ca unul omogen, profan, deoarece nu există sărbători. Dar prin iruperi ale sacrului în profan păcurarii nu înțeleg sărbătoarea ca sărbătoare. Dar prin iruperi ale sacrului în profan, păcurarii nu înțeleg sărbătoarea calendaristică tipică, ci una legată strâns de domeniul muncii lor: Ziua stâniei, Sâmbra oilor, Măsurișul etc. Sunt zile care, deși omul nu este eliberat totalmente de obligațiile sale zilnice, sunt considerate speciale. Tocmai omogenitatea, ”timpul - buclă“, sunt cele care dau activităților zilnice un aspect ritualic.

Sâmbra oilor reprezintă un eveniment important în cursul ciclic al faptelor îndeplinite la stână, cu repercusiuni profunde în statutul participantului, luat fie ca individ, fie în întreg comunitar.

La nivel individual, ca gest ezoteric indubitabil, cel mai tânăr (de precizat că ierarhia la stână se constituie și pe principiul mare-mic, în această ordine) fură colacul de grâu, tot la acest nivel, unul dintre păcurari se dezbracă nud, pentru a împiedica ”privirea, uitatul femeilor înspre turma de oi“. Ultimul gest denotă clar un sistem văzut ca o confrerie, ca o societate închisă, restrânsă și chiar secretă (există un jurământ profesional depus de ciobani). Să nu uităm nici faptul că, pe vremuri, a-ți trimite fiul la stână pentru a învăța meseria este un act similar cu ideea de studii superioare, în ziua de azi, conferind inițiatului o poziție socială aleasă.

Există un obicei păstoresc în care, tot la începutul anului pastoral, tinerii trebuie să rostească câte o poveste, văzută tot ca un act aparținând șirului inițiativ. Datele despre păstorul maramureșean din care ne-am inspirat nu ne oferă această informație.

Un act inițiativ desăvârșit printr-o masă comunială, cu scop de a atașa membrii microunității, unul de altul, este obiceiul servirii produselor rezultate din primul lapte din ziua stâniei. Consumarea în comun a primelor alimente este doar un moment al sâmbrei. Obiceiul are rolul de

Pune mâna, să pună și Dumnezeu mila.

a stabili, pe durata întregului timp păstoresc, ”statutul profesional al păcurarilor și statuează odată pentru totdeauna rândul sâmbrașului ”; ”sâmbra stabilește începutul cultural și profesional al păcurarilor“. Tinerii sunt ”emisarii ” unui neam, al unei colectivități: ”junele este, prin virtualitatea vârstei sale, suma tuturor înrudirilor de care dispune obștea“. În funcție de vârstă (calculată după apropierea pragului de pubertate, depășirea lui și intrarea în adolescență), tinerii sub un anumit număr de ani sunt ”nerăscumpărați“, adică fac parte doar din familia directă. În cadrul stânci, ei trebuie să-și demonstreze aptitudinile, înțelegând prin acestea nu numai pricepera în muncă, ci și faptul că pot și vor deveni reprezentanți ai comunității.

Inițierea, după gesturile pe care le-am amintit, se face lent, treptat. Uneori este necesară o perioadă de doi, trei ani pentru a se putea ”transfera“ de la păscutul micilor și mânatul în strunga oilor (pentru ca adulții să le mulgă), la păscutul și îngrijirea oilor, ceea ce însemna categoric un salt în ierarhia profesională. Vulcănescu subliniază importanța pe care, la un moment dat, o avea confectionarea de ordin păstoresc: ciobănia era una dintre cele mai bine văzute meserii ale vremii; ea presupunea mai ales inițierea tinerilor, a feciorilor, neexcluzând nici prezența unor păstori experimentați (cum este cazul celorlalți doi, sau șapte, sau nouă din Miorița) sau a unor femei-băcițe. Deci nu este neavenită ideea de microgrup pastoral ca societate inițiativă. Tânărul care nu-și îndeplinește în totalitate atribuțiile, este pasibil de pedepse. Jurământul depus în ziua stânci conține această precizare. Însă nu ne referim la tipurile de culpe și actele justițiare la care face referiri Romulus Vulcănescu. Poate fi ”dat acasă“, în acest caz oprobiul comunității este suficient gest punitiv . Actul inițiativ – s-a mai spus – nu poate fi întrerupt. Timpul devine el însuși o lege: timpul la al cărei trecere este spus neinițiatul nu este echivalent cu cel la care sunt supuși ceilalți ciobani, care au fost deja inițiați.

Neofitul și timpul său se află ab initio, restul se deplasează într-un timp al experienței, al unui profesional. De aici, ” << legea >> din Miorița este lege pentru că emană de la o colectivitate (nu doi sau șapte sau nouă ciobani pot rupe legea), inițierea tânărului păstor fiind obligatorie, dar mai este lege pentru ca actul inițierii avea loc la o zi hotărâtă a anului cosmic: este legea timpului“.

A. 53

Mergând Iosif cu Maria

Mergând Iosif cu Maria
La Viflaim să se scrie
Vers curat, curat,
Patru pastori să- tâlniră
Ei așa să sfătuiră
Haidați, fraților, să merjem,
Flori frumoasă să culejem
Să le facem o cunună
S-o trîmitem la Isus
În cerurile di susu
Acolo șede Isus.

*De la Ludovica Pop, Codru,
54 de ani, 1943*

A. 54

Sub tufă de mălin verde

Sub tufă de mălin verde
Florile dalbe
Dar, acolo cine șede?
On zgulaș de porumbașu
Sus spre Maria o zburat
Da Maria ce ne-aduce?
On legânaș de pâlținașu
Fușteii-s de fuljerașu

Cel cu paguba îi și cu păcatul.